

Een pedagogisch sportklimaat

Het kind centraal in de jeugdsport

UITGEVERIJ
COUTINHO

Onder redactie van:
Nicolette Schipper-
van Veldhoven
Irene Faber
Roel van der Weide

Een pedagogisch sportklimaat

Een pedagogisch sportklimaat

Het kind centraal in de jeugdsport

Onder redactie van:

Nicolette Schipper-van Veldhoven

Irene Faber

Roel van der Weide

Met medewerking van:

Lisanne Balk

Gwendolijn Boonekamp

Koen Breedveld

Arnold Bronkhorst

Ruben Buijserd

Astrid Cevaal

Renate van Dorst

Joost van Geel

Marleen Haandrikman

Jeroen Koekoek

Sandra Meeuwsen

Laura van der Meijde

Marin Mulder

Miriam Reijnen

Patrick Roël

Johan Steenbergen

Vidar Stevens

Agnes van Suijlekom

Peter van Tarel

Wytse Walinga

Tweede, herziene druk

**UITGEVERIJ
COUTINHO**

bussum 2024

www.coutinho.nl/pedagogischsportklimaat2

Bij dit boek hoort een website met links naar extra video's en andere informatie.

© 2018/2024 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2018

Tweede, herziene druk 2024

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Illustraties omslag en binnenwerk: Creative Beards, Utrecht

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN: 978 90 469 0929 4

NUR: 843

Voorwoord

Sport wordt door veel kinderen en jongeren beoefend. Op een doordeweekse dag zien we in sporthallen en op sportvelden veel bewegende en sportende kinderen. Bijna altijd staat er een trainer voor de groep en geven coaches tijdens wedstrijden aanwijzingen. Enkele decennia geleden werden goede trainers en coaches vooral gezien als de mensen die technische vaardigheden in de sport aanleerden.

De afgelopen jaren horen we echter steeds vaker dat kinderen naast het aanleren van bepaalde vaardigheden vooral ook plezier moeten hebben in sport. Het gaat dan om plezier in sporten, bewegen, samen spelen in een team en competitie met anderen. Dit plezier zit niet alleen in de verschillende aspecten die bij sport horen, maar ook de begeleider, coach of trainer heeft hier veel invloed op. Een trainer die alleen naar de uitslagen kijkt of alleen oog heeft voor de 'toppers' in het team, heeft geen aandacht voor het leerproces van alle kinderen, terwijl die aandacht juist bijdraagt aan hun plezier. Een goede trainer of coach richt zich op wat kinderen willen, kunnen en nodig hebben, rekening houdend met verschillen tussen de kinderen. Uit veel onderzoek weten we dat een trainer of coach een belangrijke factor is in het plezier van kinderen en in het creëren van een pedagogisch sportklimaat.

Naast de trainers en coaches moet ook de sportclub beleid hebben dat bijdraagt aan het plezier van kinderen en een pedagogisch sportklimaat. Het jeugdbestuur kan bijvoorbeeld besluiten om niet te selecteren, een pedagogische cursus voor trainers en coaches verplicht te stellen en in het beleid op te nemen dat ouders mogen ondersteunen, maar zich niet mogen bemoeien met de coaching en zich goed moeten gedragen aan de zijlijn. Met andere woorden, niet alleen trainers hebben een verantwoordelijkheid in sportplezier, ook de club zelf kan hier een actieve rol in spelen. Sportclubs claimen het derde opvoedingsmilieu te zijn, na gezin en school. Dat moeten ze dan wel waarmaken.

Het is echter begrijpelijk dat trainers, coaches en bestuurders het moeilijk vinden om bij te dragen aan een pedagogisch sportklimaat. Het is immers niet altijd duidelijk wat met 'een pedagogisch sportklimaat' wordt bedoeld, noch hoe dit op een goede manier kan worden aangepakt. De aanwezigheid van professionals in het sportlandschap neemt toe. Denk hierbij aan de 'buurtsportcoach', 'clubkadercoach', 'verenigingsadviseur', 'verenigingsondersteuner' of 'sportpedagoog'. Deze professional kan trainers en coaches ondersteunen in pedagogisch handelen en sportclubs helpen om een pedagogisch sportklimaat te creëren. Deze professional is vaak aangesteld bij een lokale sportserviceorganisatie, sportbond of gemeente en voert beleid uit op het gebied van 'sociale veiligheid', 'pedagogisch sportklimaat' of 'veilig sportklimaat'.

Er kan zonder meer worden gesteld dat er op verschillende niveaus – trainers, clubs, specifieke professionals en beleidsmatig – aandacht is voor het creëren van een pedagogisch sportklimaat. Zo heeft de Nederlandse Sportraad in 2023 een advies uitgebracht met de titel *Kinderen centraal: advies over het pedagogisch klimaat in de sport*. De Sportraad stelt: een goed pedagogisch klimaat zou aan de basis moeten staan van de sport.

Dit streven naar een pedagogisch klimaat in de georganiseerde sport vergt niet alleen inspanning van vele actoren, zowel individuen als organisaties, maar ook kennis over hoe te komen tot een dergelijk klimaat. In dit boek komen tal van perspectieven aan de orde die hierbij kunnen helpen. Dit boek bestaat uit verschillende onderdelen die aansluiten bij het ontwikkelde Jeugdsportkompas, om eenieder in de sportpraktijk handvatten te bieden om zelf en met elkaar te werken aan een pedagogisch sportklimaat en op die manier het plezier in sport te garanderen. Plezier is de belangrijkste motivator om in beweging te komen en om te blijven sporten en bewegen!

Dit boek heeft als doel de huidige en aankomende beroepsgroep en alle vrijwilligers in de sport te inspireren en kennis en inzicht te bieden om de belangrijke opvoedkundige rol in en door sport te vervullen.

Dit boek is een gezamenlijke productie van Hogeschool Windesheim en het Mulier Instituut, met bijdragen van Universiteit van Twente, Universiteit Utrecht, Hogeschool Arnhem en Nijmegen, Haagse Hogeschool, Erasmus Center for Sport Integrity & Transition, Stichting Het Vergeten Kind, Koninklijke Nederlandse Zwembond, Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Unie, Koninklijke Nederlandse Hockey Bond, Nederlandse Volleybal Bond en NOC*NSF.

Veel leesplezier en inspiratie gewenst!

Robert Agelink

Voormalig directeur Calo, Domein Bewegen en Educatie Windesheim

Remco Hoekman

Directeur-bestuurder Mulier Instituut

November 2024

Inhoud

Leeswijzer	11
-------------------	----

Deel 1 De aftrap

1 Jeugdsport en de noodzaak van een pedagogisch sportklimaat	17
Nicolette Schipper-van Veldhoven	
1.1 Inleiding	17
1.2 De waarde(n) van jeugdsport	18
1.3 Problemen in de jeugdsport	19
1.4 Beleidsmaatregelen voor een sociaal veilig sportklimaat	21
1.5 De weerbaarheid van de sportclub	23
1.6 Een pedagogisch sportklimaat	24
1.7 Conclusie	27
2 Het Jeugdsportkompas	29
Nicolette Schipper-van Veldhoven	
2.1 Inleiding	29
2.2 De ontwikkeling van het Jeugdsportkompas	29
2.3 Voor wie is het Jeugdsportkompas?	32
2.4 Rechten van het kind in de sport	33
2.5 Op het veld: de rol van de jeugdcoach	36
2.6 Op de club: de rol van bestuurders, jongeren, ouders/begeleiders en scheidsrechters	38
2.7 In het beleid: de rol van beleidsmakers en beslissers	41
2.8 Conclusie	43

Deel 2 Op het veld

3 De jeugdcoach als spil	47
Irene Faber & Roel van der Weide	
3.1 Inleiding	47
3.2 De uitdaging	49
3.3 De jeugdcoach op de sportvereniging	50
3.4 Bekwaamheden van een jeugdcoach	52
3.5 Opleiding, kwalificaties en minimale eisen	56
3.6 Internationale organisaties	58
3.7 Conclusie	61

4	Handelingsperspectieven voor trainers; groeiperspectieven voor jeugdsporters	63
	<i>Wytse Walinga & Jeroen Koekoek</i>	
4.1	Inleiding	63
4.2	De kunst van training geven in jeugdsport	65
4.3	Zone van naaste ontwikkeling	69
4.4	Ontdekkend leren	70
4.5	Het gesprek op de club met het LoLuLe-model	71
5	Klimaat van aandacht	75
	<i>Marleen Haandrikman, Renate van Dorst, Miriam Reijnen & Nicolette Schipper-van Veldhoven</i>	
5.1	Inleiding	75
5.2	Een klimaat van aandacht	76
5.3	Willen	77
5.4	Zien	79
5.5	Doen	83
5.6	Conclusie	85
 Deel 3 Op de club		
6	De kracht van samen	89
	<i>Roel van der Weide & Astrid Cevaal</i>	
6.1	Inleiding	89
6.2	Het huidige beeld van de sportverenigingen	90
6.3	Focus op cultuur	91
6.4	Sociale verbanden	92
6.5	Het Jeugdsportkompas als richtinggevend kader	94
6.6	De rol van het bestuur	96
6.7	Vier inzichten voor bestuurders	99
6.8	Bestuurlijke overweging: inzet op trainersbegeleiding	102
6.9	Conclusie	102
7	Veranderen naar een pedagogische verenigingscultuur	105
	<i>Johan Steenbergen & Arnold Bronkhorst</i>	
7.1	Inleiding	105
7.2	Van normatief cultuurbegrip naar te beïnvloeden organisatiecultuur	107
7.3	Onderdelen van cultuur binnen een sportvereniging	108
7.4	Veranderen van cultuur: wat kan een vereniging (aan)?	111
7.5	Waarom veranderingen soms minder goed gaan	115
7.6	Terugkijken met de toekomst voor ogen	117

8 Trainersbegeleiding: de normaalste zaak van de wereld	123
Roel van der Weide	
8.1 Inleiding	123
8.2 Het belang van trainersbegeleiding	124
8.3 Wat doet een trainersbegeleider?	126
8.4 Aanstellen van trainersbegeleiders op de club	128
8.5 De beleidsroute naar het ontstaan van clubkadercoaching	130
8.6 Proeftuinen: clubkadercoaching in de praktijk	132
8.7 Conclusie	137
9 De stem van de jongeren	139
Gwendolijn Boonekamp	
9.1 Inleiding	139
9.2 Luisteren en ‘beweeg-agency’	140
9.3 Jongeren in gesprek	142
9.4 Hoe gebruik je dialooginstrumenten?	145
9.5 Pedagogische houding en pedagogisch handelen van sport- en beweegprofessionals	146
10 Positieve ouderbetrokkenheid in jeugdsport	149
Arnold Bronkhorst	
10.1 Inleiding	149
10.2 Het belang van betrokken ouders in jeugdsport	151
10.3 Ouders als toeschouwer	154
10.4 Ouders betrekken bij de club	159
11 Buiten de lijnen van de georganiseerde sport	163
Laura van der Meijde & Agnes van Suijlekom	
11.1 Inleiding	163
11.2 Anders- en ongeorganiseerde sporten	164
11.3 Aandacht voor urban sports in beleid	167
11.4 De openbare ruimte	167
11.5 De pedagogische rol van ondernemers en begeleiders in de wijk	170
11.6 Conclusie	173
Deel 4 In het beleid	
12 Een korte geschiedenis van een sociaal veilig en pedagogisch sportbeleid	177
Johan Steenbergen & Lisanne Balk	
12.1 Inleiding	177
12.2 Fair play: het kind centraal	181

12.3	De vereniging, dat ben jij!	184
12.4	Sportiviteit, respect en regels	186
12.5	Topsport, sociale veiligheid en het belang van governance	188
12.6	Conclusie	189
13	De rol van overheden bij een sociaal veilige sportsector	193
	<i>Vidar Stevens</i>	
13.1	Inleiding	193
13.2	Een ambitieus doel in een niet goed functionerend sportstelsel	194
13.3	Een mengelmoes van governancevormen	195
13.4	De situatie bij sportverenigingen	199
13.5	Het pad vooruit	200
13.6	Conclusie	206
14	Pedagogisch beleid van de sportbond	209
	<i>Ruben Buijserd, Marin Mulder, Patrick Roël, Joost van Geel & Peter van Tarel</i>	
14.1	Inleiding	209
14.2	Van verenigd wedijveren naar verenigde sportstimulering	210
14.3	Aandacht voor jeugdsport	210
14.4	Een gezamenlijk jeugdsportplan	211
14.5	Van visie naar veld	213
14.6	Van de kern van ontwikkeling naar de ontwikkeling als kern	214
14.7	De motor achter (duurzame) ontwikkeling	216
14.8	Van binnen naar buiten	217
14.9	De knoppen om aan te draaien	218
14.10	Een complexe context	221
14.11	Conclusie	222
15	Sport, topsport en de samenleving	223
	<i>Koen Breedveld, Lisanne Balk & Sandra Meeuwsen</i>	
15.1	Inleiding	223
15.2	(Top)sport: een publieke of private zaak?	225
15.3	Wat (top)sport kan betekenen: feiten en meningen	228
15.4	De keerzijde van (top)sport	230
15.5	Conclusie	233
	Literatuur	236
	Register	253
	Over de auteurs	259

Leeswijzer

Waarom vind jij sport en bewegen zo belangrijk? Waarschijnlijk antwoord je zoiets als: ‘ik heb er vriendschappen gemaakt’, ‘ik wil fit worden’ of ‘ik heb me er kunnen ontwikkelen’. In jouw antwoord zit veel verborgen over jouw persoonlijke drijfveren, maar ook over de (maatschappelijke) waarde van sport. Want sport kan fantastisch mooi zijn, maar dan zijn er wel een aantal randvoorwaarden nodig. We noemen dat een pedagogisch sportklimaat. In dit boek beschrijven we wat dat precies inhoudt.

Deel 1 De aftrap

Deel 1 bestaat uit twee hoofdstukken. In de wereld van de sport wordt vaak de nadruk gelegd op het verbeteren van fysieke prestaties, het winnen van wedstrijden en het behalen van doelen. Hoewel deze aspecten belangrijk zijn, is het creëren van een pedagogisch sportklimaat cruciaal voor de ontwikkeling van jeugdsporters en voor het creëren van de maatschappelijke waarde in en door sport. Een pedagogisch sportklimaat is ook fundamenteel voor de jeugdsport om de problemen in de jeugdsport aan te pakken. In hoofdstuk 1 worden de lijnen van het speelveld uitgezet: wat bedoelen we met een pedagogisch sportklimaat en welke theorieën zijn er over dit onderwerp? In hoofdstuk 2 wordt het Jeugdsportkompas toegelicht dat is gebaseerd op deze theorieën. Het Jeugdsportkompas is een instrument, een denkkader dat kan helpen om een pedagogisch sportklimaat in de praktijk gestalte te geven, waarbij aandacht voor een ontwikkelingsgericht, motiverend, zorgzaam en sociaal veilig sportklimaat essentieel is.

Deel 2 Op het veld

In deel 2 staat de trainer centraal. Van iedereen binnen de georganiseerde sport hebben trainers de meeste invloed op de ontwikkeling van jonge sporters. Trainers hebben niet alleen doorslaggevende invloed op de ontwikkeling van de sporttechnische vaardigheden, maar evenzeer op de sociaal-emotionele ontwikkeling. Gewild of ongewild, bewust of onbewust: die invloed is er altijd. *It better be good.* In hoofdstuk 3 staan de jeugdsportcoaches, de uitdagingen waar zij voor staan en de bekwaamheden die ze nodig hebben centraal. In hoofdstuk 4 gaan we dieper in op de handelingsperspectieven waarmee jeugdsportcoaches een goed ontwikkelingsgericht en motiverend klimaat (een klimaat van groei) kunnen creëren. ‘Loopt het, lukt het en leeft het’ in de training, in de les? In hoofdstuk 5 staan het zorgzame en sociaal veilige klimaat (een klimaat van aandacht) centraal. Hoe kunnen jeugdsportcoaches jongeren leren begrijpen en hen echt aandacht geven?

Deel 3 Op de club

In deel 3 nemen we de sportclub als geheel in beschouwing. In hoofdstuk 6 staat het sociale verband binnen de sportvereniging centraal. Vrijwel elke club staat continu voor de uitdaging de club soepel te laten draaien en aantrekkelijk te houden (of te maken) voor sporters, vrijwilligers en nieuwe leden. Wat is de rol van de clubbestuurders en sportprofessionals bij het creëren van een pedagogisch sportklimaat? Met wijsheid en beleid toewerken naar een duurzaam veilig en pedagogisch sportklimaat is voor veel clubs niets minder dan een cultuurverandering. Hoe breng je zo'n verandering op gang, hoe mobiliseer je de energie daarvoor, en hoe houd je die energie vast? Hierover gaat hoofdstuk 7.

In hoofdstuk 8 wordt dieper ingegaan op het nut, de noodzaak en het opzetten van trainersbegeleiding op de sportclub, via clubkadercoaching. In hoofdstuk 9 draait het om 'de stem van de jongeren'. Veelal praten we óver ze en niet mét ze. Hoe luisteren we echt naar hen? In hoofdstuk 10 draait het om de ouders. Hoe is te verklaren dat ouders heel vaak een verstorende invloed hebben op de sfeer langs de lijn, juist ook bij de jongste jeugd? En wat kan een vereniging doen om ouders op een positieve manier bij de vereniging te betrekken? Hoofdstuk 11 gaat in op anders- en ongeorganiseerde sporten. Veel jongeren kiezen nu voor sporten buiten een vereniging om, zoals urban sports. Wat betekent dit voor een pedagogisch sportklimaat?

Deel 4 In het beleid

In deel 4 schetsen we een aantal ontwikkelingen van de afgelopen decennia die een goed zicht geven op de volwassenwording van het thema sociale veiligheid en pedagogiek in de sport. Welke ontwikkelingen vonden er plaats in het sportbeleid en welke maatschappelijke impact kan (top)sport opleveren? Deze lijnen geven zicht op een toekomst met positieve verwachtingen voor een 'kindcentrale' jeugdsport.

In de vier hoofdstukken van het slotdeel slaan we de brug tussen de sportclub en haar omgeving. Het realiseren van een pedagogisch sportklimaat op de sportclub zal niet meteen vanzelf gaan; het is een leerproces dat tijd kost, doorzettingsvermogen vereist en vertrouwen in het pedagogisch perspectief vergt. Hoofdstuk 12, over de ontwikkelingen van beleid voor sociale veiligheid en pedagogiek, laat dit goed zien. Het vereist betrokkenheid van het hele systeem op alle niveaus. Hoofdstuk 13 benadrukt de rol van de overheden in het organiseren van een sociaal veiliger klimaat. Zo'n klimaat betekent ook het aanpassen van het beleid van sportbonden (hoofdstuk 14) en vergt begrip van de maatschappelijke impact van (top)sport (hoofdstuk 15).

Begrippen

- De termen 'club', 'sportclub', 'vereniging' en 'sportvereniging' worden door elkaar gebruikt.
- Dat geldt ook voor de termen 'trainer', 'coach', 'jeugdcoach', 'jeugdsportcoach', 'begeleider' en 'instructeur'.

Online studiemateriaal

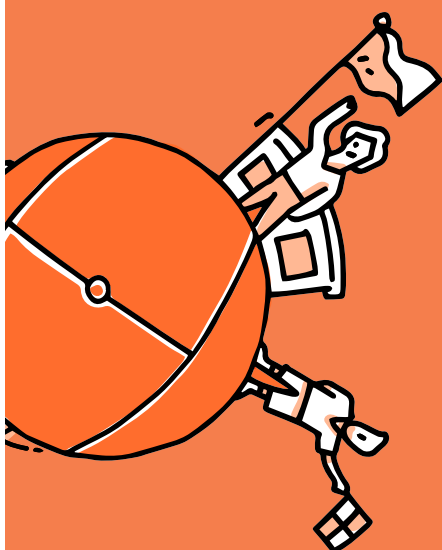
Op **www.coutinho.nl/pedagogischsportklimaat2** vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit links naar extra video's en andere informatie.

Dit icoontje verwijst naar het online studiemateriaal.

Deel 1

De aftrap

1 Jeugdsport en de noodzaak van een pedagogisch sportklimaat

Nicolette Schipper-van Veldhoven

Leerdoelen

- Je kunt de positieve waarden en negatieve kanten van jeugdsport belichten.
- Je kunt de begrippen 'pedagogisch' en 'sociaal veilig' toelichten.
- Je bent je bewust van de relevantie van een pedagogisch sportklimaat, zowel vanuit het perspectief van de ontwikkeling van de individuele sporter als vanuit het brede maatschappelijke perspectief.
- Je maakt kennis met de verschillende theoretische benaderingen die in dit boek gehanteerd worden om te werken aan een pedagogisch sportklimaat.
- Je kunt vertellen over de verschillende vraagstukken, uitdagingen en moeilijkheden die samenhangen met het creëren van een pedagogisch sportklimaat op de sportclub.

1.1 Inleiding

De georganiseerde jeugdsport in Nederland heeft een groot bereik. In 2022 was 69 procent van de kinderen in de leeftijd 6 tot 11 jaar lid van een van de bijna 22.000 sportverenigingen, en van de jeugdigen in de leeftijd van 12 tot 19 jaar was dit 61 procent (CBS & RIVM, 2022; NOC*NSF, 2023). Sport kan een belangrijke rol spelen in zowel de sportieve als de psychosociale ontwikkeling van kinderen. Echter, om deze voordelen te realiseren moet sport worden aangeboden in een pedagogische context. Zonder deze context kunnen kinderen juist de negatieve kanten van sport ervaren. Dit hoofdstuk gaat hier dieper op in.

1.2 De waarde(n) van jeugdsport

Jeugdsport heeft een uniek karakter. Sport biedt een omgeving waarin gemakkelijk relaties kunnen ontstaan, waardoor het een experimentele ruimte biedt voor het opdoen van waardevolle leerervaringen (Janssens et al., 2004). Het biedt directe fysieke en sociale interacties, waarvan de educatieve waarde direct merkbaar is. Het spel, gebaseerd op regels, kent talloze leermogelijkheden. Jongeren leren de regels te respecteren en toe te passen, leren rekening te houden met anderen en leren om te gaan met hun eigen capaciteiten en beperkingen. Dit zijn karaktervormende ervaringen die de jongeren mogelijk ook gedegen voorbereiden op hun functioneren in de maatschappij (een bijdrage aan de opvoeding tot burgerschap; Leeman & Wardekker, 2004).

Jeugdsport draagt zo niet alleen bij aan de ontwikkeling van fysieke vaardigheden, maar ook aan het opbouwen van vertrouwen, motivatie en kennis. Jeugdsport bevordert *physical literacy* (fysieke geletterdheid, ook wel beweegwijsheid genoemd). Fysieke geletterdheid wordt omschreven als de combinatie van fysieke vaardigheden, zelfvertrouwen, motivatie en begrip van, waardering en verantwoordelijkheid nemen voor deelname aan lichamelijke activiteiten gedurende het hele leven (Steenbergen et al., 2018). Bij het ontwikkelen van fysieke geletterdheid kun je de verschillende elementen – vaardigheden, vertrouwen, motivatie en kennis – zien als schakels die samen een keten vormen. Het gaat dus niet alleen om het verbeteren van fysieke vaardigheden, maar ook om het stimuleren van zelfvertrouwen, motivatie en kennis. Het zijn middelen om te streven naar een actieve levensstijl op de lange termijn. Deze jeugdervaringen vormen gewoonten die vaak blijven bestaan tot in de volwassenheid (Eime et al., 2013; Kjønniksen et al., 2009). Een waardevolle jeugdsport draagt zo bij aan ‘de gezonde generatie’.

Sporten kent vele positieve waarden. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat sport veel goede effecten kan hebben voor onze gezondheid (Hildebrandt et al., 2013), economische ontwikkeling (Van der Meulen et al., 2012), zelfvertrouwen, teamgeest, discipline, sociale integratie en morele vorming (onder anderen De Martelaer et al., 2013), en talent- en cognitieve ontwikkeling (Van der Niet, 2015). Sporten wordt gekoppeld aan een breed scala aan gunstige uitkomsten, zoals fysieke, mentale en sociale effecten (Bailey et al., 2013).

Beleidsmakers erkennen dat sportparticipatie, oftewel deelname aan georganiseerde jeugdsport, heel waardevol is voor de gezondheid en ontwikkeling van jongeren. Zowel het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), het Nederlands Olympisch Comité*Nederlandse Sport Federatie (NOC*NSF), als de Europese Unie onderstrepen de opvoedende waarde van sport (Ministerie van VWS et al., 2022; Council of the European Union, 2015). Sport wordt gezien als een belangrijke omgeving voor de socialisatie van kinderen en jongeren, naast thuis en school. Hier kunnen zij zich lichamelijk en sociaal ontwikkelen, leren en plezier hebben.

Of de positieve kanten van sporten ook worden waargemaakt, hangt af van hoe sport wordt aangeboden. Het gaat niet alleen om 'wat' er wordt aangeboden, maar vooral om 'hoe' (Boonstra & Hermes, 2011). Sportdeelname is niet automatisch goed voor de persoonlijke ontwikkeling van jongeren. Zonder extra inspanningen blijft sport slechts een leuke vrijetijdsbesteding (Van Eekeren, 2007). Het zijn vooral de acties en interacties van coaches die bepalen of kinderen en jongeren de positieve aspecten van sport ervaren en of hun grote potentieel wordt gerealiseerd. Contexten die (1) positieve ervaringen benadrukken, (2) worden gekenmerkt door plezier, diversiteit en betrokkenheid van allen, (3) worden gemanaged door toegewijde en opgeleide coaches en trainers, en (4) worden ondersteund door geïnformeerde ouders, zijn essentieel (Bailey, 2006).

Jongeren zelf geven aan dat hun belangrijkste motivatiefactor voor sport 'plezier' is. Sporten maakt hen gelukkig en ze voelen zich goed na het sporten. Ze waarderen ook de positieve sfeer en de mogelijkheid om nieuwe vaardigheden te leren en zich te verbeteren in hun sport (Faber et al., 2023).

Het is daarom cruciaal dat jeugdsport een opvoedkundige (pedagogische) omgeving biedt (Schipper-van Veldhoven, 2013). Nu is jeugdsport echter vaak een afspiegeling van de volwassenensport. Veel trainers, coaches, bestuurders en ouders hebben onvoldoende kennis van de motorische en psychosociale ontwikkeling van jeugdigen en de opvoedende aspecten van jeugdsport. Het ontbreekt nog aan pedagogisch leiderschap in sportclubs bij bestuurders, hoofdopleidingen, begeleiders en trainers/coaches.

1.3 Problemen in de jeugdsport

De uitdagingen waarmee sportclubs en het sportbeleid worden geconfronteerd, gaan verder dan alleen de impact van een pandemie zoals COVID-19. Wereldwijd is er de afgelopen twintig jaar een zorgwekkende afname geweest in het niveau en de vaardigheden van kinderen op het gebied van lichaamsbeweging (Lara-Bercial, Emmonds et al., 2022; Anselma et al., 2020). Veel kinderen voldoen niet aan de aanbevolen richtlijnen voor lichaamsbeweging die essentieel zijn voor een gezonde levensstijl (CBS & RIVM, 2023). Dit kan ook de talentontwikkeling onder druk zetten door een gebrek aan bewegingsvaardigheden (Faber, 2024).

Daarnaast is er een opvallende uitval binnen georganiseerde sporten, vooral rond de leeftijd van 14 jaar (NOC*NSF, 2023; Lara-Bercial, Emmonds et al., 2022). Jongeren geven aan dat ze afhaken omdat ze 'andere activiteiten leuker vinden', 'tijdgebrek hebben', of omdat 'sport niet leuk meer is' (Faber et al., 2023). Onderzoekers benadrukken ook dat een gebrek aan kwaliteit in jeugdsport leidt tot afhaken (Weiss, 2019; Witt & Dangi, 2018).

Bij pupillen is een gebrek aan plezier in de sport de belangrijkste reden om te stoppen met voetballen: 72,2 procent kiest hiervoor. [Voor] alle leeftijdscategorieën, ligt dit percentage op 49,4 procent. Onder 'plezier in de sport' vallen de sport voetbal zelf, maar ook bijvoorbeeld de trainer/coach, het team, de vereniging of de competitie. Ruim 43 procent gaf aan dat ze de sport voetbal zelf gewoon niet meer zo leuk vonden. Ook het team (30,1 procent), de trainer/coach (25,3 procent), een onsportieve sfeer op de velden (19,7 procent) en het antwoord '*vanwege zaken binnen de vereniging waar ik voetbalde*' (18,8 procent) scoren bij de pupillen hoog.

KNVB Media, 2024

Als beleidsmakers, clubbesturen, coaches en ouders niet erkennen dat de manier waarop we sport aanbieden (het 'hoe') van cruciaal belang is, lopen kinderen en jongeren het risico dat het zwaartepunt op hun negatieve ervaringen met sport komt te liggen. Sport heeft mooie, maar ook minder mooie kanten. Regelmatig verschijnen er berichten in de media over incidenten zoals een belaagde grensrechter, camera's in kleedkamers en seksueel misplaatste handelingen. Dit herinnert ons eraan dat sport ook een donkere, onveilige kant kent.

De fysieke en mentale veiligheid kan in gevaar komen door blessures, dopinggebruik, verminderde morele ontwikkeling (zoals valsspelen) en hoge wedstrijdstress. Ook de sociale veiligheid kan bedreigd worden door pesten en (seksuele) intimidatie, ook wel grensoverschrijdend gedrag genoemd. De cijfers liegen er niet om. Onderzoek in Nederland laat zien dat ongeveer een op de tien jeugdigen onder 18 jaar te maken krijgt met seksuele intimidatie en/of fysiek geweld, en zelfs twee op de drie jeugdigen met pesten (Vertommen et al., 2016; Schipper-van Veldhoven et al., 2022). Minderheids- en kwetsbare groepen, zoals sporters met een migratieachtergrond, sporters met een niet-heteroseksuele voorkeur, sporters met een beperking en topsporters, lopen een verhoogd risico. Daders van grensoverschrijdend gedrag zijn vaak medesporters (vooral bij pesten), maar ook coaches, trainers en anderen zoals bestuurders en toeschouwers (Vertommen et al., 2017). Grensoverschrijdend gedrag komt voor in alle takken van sport en op alle niveaus.

De gevolgen voor jeugdigen kunnen groot zijn: psychosomatische klachten (zoals hoofdpijn, buikpijn, slaapproblemen), angst, depressies, suïcidale gedachten, lage zelfwaardering, gevoelens van eenzaamheid, isolement en verslechterde (school)prestaties (Hughes & Leavey, 2012; McDuff, 2012). Ernstig grensoverschrijdend gedrag kan zelfs leiden tot stress en een verminderde kwaliteit van leven op volwassen leeftijd (Vertommen et al., 2017).

Als sport in het nieuws is, is het meestal deze negatieve kant. Dat brengt de waarde van sport in gevaar. Met name de discussie over de maatschappelijke waarde van topsport neemt hierdoor toe in het publieke debat. Ook de #MeToo-discussie speelde in de sport. In 2017 heeft de Commissie-De Vries, in opdracht van NOC*NSF en het ministerie van VWS, onderzoek gedaan naar seksueel misbruik in de sport en aanbevelingen gegeven voor het verbeteren van de aanpak van het

probleem (De Vries et al., 2017). Deze aanbevelingen zijn vooral gericht op beleid: regelgeving, meldplicht en informatieoverdracht.

Pesten

Een vorm van grensoverschrijdend gedrag is pesten. Stichting Stop Pesten Nu beschrijft pesten als volgt:

Pesten kan uiteenlopende vormen aannemen. Bij openlijk pesten kan een onderscheid gemaakt worden tussen fysiek pesten (slaan, schoppen, duwen, knijpen, spugen – fysiek grensoverschrijdend gedrag), verbaal pesten (beledigen, uitschelden, uitlachen, bijnamen verzinnen, dreigen – emotioneel grensoverschrijdend gedrag) en materieel pesten (spullen verstoppen, stelen, vernielen). Bij relationeel pesten (onderdeel van emotioneel grensoverschrijdend gedrag) is er sprake van sociale manipulatie van relaties en vriendschappen. Hierbij kan gedacht worden aan directe vormen (niet mee mogen doen, negeren, een kind als laatste kiezen, sociale uitsluiting) en indirecte vormen (geheimen verklappen, roddelen) (Card et al., 2008).

Cyberpesten of online pesten is een relatief nieuwe vorm van pesten: pesten via digitale media. Online pesten heeft hetzelfde doel als offline pesten. Het grootste verschil met offline pesten is dat online pesten altijd doorgaat, zeven dagen per week, 24 uur per dag, waardoor slachtoffers het gevoel krijgen nergens veilig te zijn. Online pesten is niet altijd zichtbaar en kan gemakkelijker anoniem plaatsvinden. Het omvat vaak het zwartmaken of afkraken van iemand door kwetsende opmerkingen, het chanteren met foto's en video's, het negeren van één persoon door een hele groep, het sturen van beledigende e-mails, het plaatsen van haatreacties, het aanmaken van nepprofielen, enzovoort. Bovendien komen steeds vaker praktijken voor zoals *naming*, cancelcultuur, doxing, *shaming*, exposen, sexting, *shame sexting* en sextortion. Online pesten kan op elk onlineplatform plaatsvinden waar mensen in contact komen met anderen.

Stop Pesten Nu!, z.d.

1.4 Beleidsmaatregelen voor een sociaal veilig sportklimaat

Absolute veiligheid is nooit te garanderen. In de georganiseerde sportcontext moeten we echter weten hoe we om moeten gaan met (on)veiligheid en onzekerheden. Volgens het woordenboek verwijst 'veilig zijn' naar de mate van afwezigheid van potentiële oorzaken van een gevaarlijke situatie of de mate van aanwezigheid van beschermende maatregelen tegen deze potentiële oorzaken. Sociale veiligheid betekent de bescherming of het zich beschermd voelen tegen gevaar veroorzaakt door menselijk handelen. Jeugdigen hebben recht op een sportomgeving die sociaal vei-

lig is. Het beschermen van atleten tegen intimidatie en misbruik is een verplichting die is vastgelegd in belangrijke sportdocumenten, waaronder het *Olympisch Handvest* (International Olympic Committee, 2020a) en de ethische code (2020b) van het International Olympic Committee (IOC). Elk individu heeft het recht om deel te nemen aan een sportomgeving die als sociaal veilig wordt beschouwd, zoals ook is vastgelegd in *De rechten van het kind in de sport* (UNICEF, z.d.) en de Panathlon Verklaring over ethiek in de jeugdsport (Ethisch Sporten, z.d.).

In Nederland wordt al geruime tijd aandacht besteed aan beleid voor en preventie van (on)gewenst gedrag in de sport (Schipper-van Veldhoven & Steenbergen, 2015; Serkei et al., 2012). Voor de sportpraktijk zijn vele preventieve beleidsinstrumenten ontwikkeld, zoals gedragscodes, richtlijnen voor het implementeren van preventiebeleid, een (digitale) toolkit voor sportverenigingen en de verklaring omtrent het gedrag (vog). Daarnaast zijn er repressieve beleidsinstrumenten voor de afhandeling van beschuldigingen en het wegnemen van potentiële oorzaken, zoals een hulplijn (telefoon, e-mail, website), een pool van vertrouwenspersonen en casemanagers, en een incidentprotocol, tegenwoordig aangestuurd vanuit het Centrum Veilige Sport Nederland (CVSN). Ook is er een Instituut voor Sportrechtpraak (ISR), een pool van aanklagers en een onderzoekscommissie.

Aan de implementatie van zulke maatregelen wordt gewerkt via programma's als Samen voor Sportiviteit & Respect (2009-2011) en het actieplan Naar een veiliger sportklimaat (Ministerie van VWS, 2011). In de nationale sportakkoorden (2018; 2023) wordt aandacht gevraagd voor een positief en sociaal veilig sportklimaat. Sinds 2024 worden sportaanbieders en sportclubs specifiek gestimuleerd om te werken met de basiseisen voor sociale veiligheid, de vier V's (Ministerie van VWS et al., 2022; NOC*NSF, 2024a):

- verenigingsbrede gedragscode;
- vertrouwenscontactpersoon;
- verklaring omtrent het gedrag (vog);
- vakkundige trainers en coaches.

De sportclub is de belangrijkste plek waar de voorgestelde maatregelen moeten worden ingevoerd. Voor sportbestuurders is het echter een hele uitdaging om het clubklimaat te herzien en verschillende beleidsmaatregelen te implementeren. De aandacht voor een positief en veilig sportklimaat heeft vooral geleid tot een groter bewustzijn bij sportverenigingen over dit onderwerp. Deskundigen betwijfelen of de vaak losse en op scholing gebaseerde maatregelen daadwerkelijk een structurele cultuurverandering binnen de sport kunnen bewerkstelligen (Romijn et al., 2015). Vertrouwen op de implementatie van een of twee instrumenten is niet voldoende om een fundamentele verandering in de clubcultuur teweeg te brengen (Romijn et al., 2018). Vaak zien we na deelname aan een project of programma een terugval naar de oude situatie, waarbij men simpelweg het afvinklijstje afwerkt. Een tekortkoming in de implementatie van ontwikkelde beleidsinstrumenten

ten kan te wijten zijn aan een gebrek aan kennis, onvoldoende communicatie, of, zoals Cense en Coehoorn (in De Vries et al., 2017) opmerken, terughoudendheid om over het onderwerp te praten of onzekerheid over hoe deze instrumenten in de vereniging kunnen worden toegepast.

Er is weinig aandacht voor structurele aanpassingen, zoals ... het aankaarten van een seksistische cultuur of het voeren van een gesprek over omgangsvormen en grenzen met sportbegeleiders, sporters en ouders. Ook in de topsport wordt te weinig aandacht besteed aan de kwetsbaarheid van jong talent. In een investering op deze terreinen is winst te behalen.

De Vries et al., 2017, p. 47

Voor een sociaal veilig sportklimaat adviseert de Commissie-De Vries om een open cultuur in de sportclub te bevorderen waarin gedrag bespreekbaar is.

1.5 De weerbarstigheid van de sportclub

Waar in het onderwijs het creëren van een veilige omgeving een wettelijke verplichting is, geldt deze verplichting niet voor sportclubs. Sportverenigingen hebben in principe autonomie en kunnen hun eigen beleid bepalen. Hierdoor zijn veel sportclubs vaak intern gericht en besteden ze weinig aandacht aan vernieuwing (Kuperus, 2005).

Bestuurders zijn meestal druk bezig met het organiseren van trainingen en wedstrijden, het financieel gezond houden van de club en het waarborgen van de continuïteit van hun organisatie (Hulsebos et al., 2015). Jonge sporters krijgen begeleiding van vrijwillige trainers of coaches die soms een sporttechnische achtergrond hebben, maar vaak ontbreekt het deze vrijwilligers aan didactische en pedagogische vaardigheden en ervaringen. Bestuurders zijn al tevreden als er voldoende vrijwilligers zijn om de taken binnen de club uit te voeren.

Er wordt mij weleens de vraag gesteld: in welke mate mag je verwachten dat topsport een opvoedkundig karakter zou moeten hebben, zoals dit bij sportparticipatie verwacht mag worden? Ik antwoord dan 'in dezelfde mate'! Opvoeden in en door topsport kent niet dezelfde accenten, gaat waarschijnlijk in op andere competenties van atleten en streeft andere prestatiedoelen na. Maar van de opvoedende houding, van het pedagogisch handelen van trainers, coaches, bestuurders en beleidsbepalers zou ik in het belang van de veelal jeugdige topsporter hetzelfde verwachten of mogelijk nog meer (zij werken in een risicovollere sector). Het is het adagium 'athlete centered' werkelijk invulling geven. In deze vraag ligt in mijn ogen ook de weerbarstigheid van de sportcultuur besloten.

Schipper-van Veldhoven, 2016, p. 66

Er zijn tal van belemmerende factoren op clubniveau die het invoeren van zowel preventieve als repressieve beleidsmaatregelen bemoeilijken: een gebrek aan urgentie, een tekort aan vrijwilligers en een gebrek aan inzicht in de invloed van de clubcultuur. Volgens sociologische theorieën maakt de heersende sportcultuur het lastig om een cultuuromslag te realiseren en draagt deze zelfs bij aan negatieve aspecten. Deze cultuur wordt gekenmerkt door de *rough and tumble of the game*: intense competitie- en prestatiegerichtheid, emotionele en fysieke opofferingen, een mix van intense training en studie, een grote nadruk op winnen binnen sportomgevingen, het belang van een perfect lichaamsideaal, autoritair leiderschap en ongelijke machtsverhoudingen (Alexander et al., 2011; Brackenridge & Fasting, 2002; Moget & Weber, 2007; Haandrikman & Schipper-van Veldhoven, 2024). Brackenridge stelt dat: 'the traditional autonomy of the sports sector has made governments reluctant to intervene in sport, resulting in a legacy of traditionalism and resistance to change, including making sport slower than other institutions to adopt social reforms for child welfare' (in Lang & Hartill, 2015, p. 2).

Toch is het belangrijk dat de heersende sportcultuur wordt aangepakt om de problemen duurzaam aan te pakken en de potentie van sport waar te maken. Daarvoor zijn twee dingen nodig (Bronkhorst et al., 2021; Lagendijk et al., 2018):

- 1 Een gezamenlijk inzicht als basis voor het ontwikkelen van een gemeenschappelijke taal en consensus over de essentiële elementen van een positief en veilig sportklimaat, ook wel een *pedagogisch sportklimaat* genoemd.
- 2 Gerichte kennis van en inzicht in de cultuur van de sportclub en de socialisatieprocessen die daar plaatsvinden, om de betrokkenen effectief te begeleiden bij het creëren van een dergelijk klimaat (zie ook hoofdstuk 7, *Veranderen naar een pedagogische verenigingscultuur*).

1.6 Een pedagogisch sportklimaat

Het is duidelijk dat de effecten van jeugdsport afhankelijk zijn van de sfeer waarin gesport wordt. Als deze sfeer optimaal is voor plezier, leren en groeien, spreken we van een pedagogisch sportklimaat. Maar wat houdt dit precies in?

Een pedagogisch sportklimaat verwijst naar de intentie om gunstige voorwaarden te scheppen ter ondersteuning van de ontwikkeling van jeugdigen in en door sport. We lichten een paar aspecten hiervan kort toe. Pedagogisch handelen richt zich op het ontwikkelen van het vermogen van jeugdigen om zelfstandig keuzes te leren maken (Onstenk, 2005). Zoals Langeveld (1979) aangeeft, is 'zelfverantwoordelijke zelfbepaling' het doel van opvoeding. Vanuit dit perspectief ondersteunen we jeugdigen in hun persoonlijke en sociale ontwikkeling, gericht op autonomie en zelfsturing. Binnen de sportcontext betekent dit dat sport werkelijk als derde opvoedingsmilieu opereert. Het gaat om opvoeden door en in sport (Buisman, 2004).